



88

ADV-N-Mededelingen

DRIEMAANDELIJKS
TWEDE TRIMESTER 2025

Dit is het achtentachtigste nummer van de *ADV-N-Mededelingen*. De publicatie wil u op de hoogte brengen en houden van de werking van het ADVN in al haar aspecten zoals het algemeen beheer, de aanwinsten in de collecties, de dienstverlening, de projecten, de publicaties en de huisvesting. De *ADV-N-Mededelingen* zijn gratis en worden u op verzoek toegestuurd.

Het ADVN | archief voor nationale bewegingen werkt rond het erfgoed van de Vlaamse beweging en andere nationale bewegingen in Europa. De kernopdracht van het ADVN is het verzamelen, bewaren, onderzoeken en toegankelijk maken van dit erfgoed.



Het verleden is een beproefd bouwwerk van zoveel fouten en nog meer gebreken. Torsend tegelijk met verve wat nog komen moet, vandaag, morgen, overmorgen.

Cover: 'Theeceremonie' van Willy Vandersteen, 1960.
[ADV-N, VQT29]



Lange Leemstraat 26
BE-2018 Antwerpen 1
[T] +32 [0]3-225 18 37
[E] info@advn.be
[W] www.advn.be
bankrekening: BE14 4198 0595 9183 | KREDBEBB
ondernemingsnummer: 0431.020.884
RPR Antwerpen

Giften vanaf 40 euro komen in aanmerking voor een attest voor belastingvermindering. Neem hiervoor contact op met het ADVN.



www.facebook.com/ADV-Nvzw

Met de steun van de Vlaamse overheid



Vlaanderen
verbeelding werkt

Erkenningsnr. P3A8177

Bijdragen

Tom Cobbaert, Robbe Devriese, Winne Gobyn,
Nele Gaasbeek, Sophie Gyselinck, Ann Mares,
Dirk Rochtus, Nico Van Campenhout

Digitale beeldbewerking & beeldredactie

Ann Van Gastel

Fotografie

Peter Maes

Vormgeving

Ann Van Gastel

Coördinatie

Sophie Gyselinck

Druk

Graphius – New Goff, Gent

Verantwoordelijke uitgever

Dirk Rochtus

Lange Leemstraat 26, 2018 Antwerpen

Alle bijdragen komen tot stand in samenwerking met de Wetenschappelijke Raad van het ADVN

Overname van bijdragen kan enkel na schriftelijke toestemming van de uitgever
© 2025 Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme vzw

MAG HET IETS MEER ZIJN?

Een gewoon nummer van *Mededelingen* telt 20 bladzijden, maar de laatste drie edities slagen we er niet in om ons aan die limiet te houden. Telkens was er meer (te veel) leesvoer bijeengebracht en wilden we dat graag meteen met u delen. De tekstredactie mocht ook niet ten koste gaan van de illustraties die een toegevoegde waarde bieden en met zorg worden geselecteerd om het tijdschrift zo aantrekkelijk en toegankelijk mogelijk te maken.

In de laatste fase van het redactieproces van deze opeenvolgende edities, kwam dan ook telkens de onvermijdelijke vraag van Ann Van Gastel, verantwoordelijke vormgeving van alle ADVN-publicaties: *“Is het OK als het nummer van deze Mededelingen iets royaler wordt dan gewoonlijk?”* Of: *“Mag het ietsje meer zijn?”* Bij deze editie was het alweer prijs.

De ingezonden bijdrage van de jonge historicus Robbe Devriese handelt over (de lijdensweg van) de kruisweg van Beverlo van de Wase kunstenaar Flor De Raet uit 1947. Naar analogie van de 14 sleutelmomenten (staties) in het levenseinde van Jezus gaf De Raet via houtskool uitdrukking aan zijn tijd in interneringscentra en gevangenissen. De Raet zat 5 jaar opgesloten wegens een veroordeling voor verraad, wapendracht en verklikking. Het kunstwerk zelf maakt deel uit van een grote collectie van zogenaamde repressiekunst die het ADVN bewaart.

Voor Nele Gaasbeek, masterstudent geschiedenis (KULeuven), vormden een postkaart en het *Wilhelmus* de aanleiding om zich te verdiepen in de complexe wereld van de Groot-Nederlandse gedachte. In zijn 'Denkwoord' bouwt Prof. dr. Dirk Rohtus, ADVN-voorzitter, hierop voort met aanzetten om het Grootneerlandisme te problematiseren, te diversifiëren en te nuanceren. Nele eindigt haar bijdrage met de vraag of Vlamingen het Nederlands volkslied zullen meezingen op volgend Europees voetbalkampioenschap. Andere geuzenliederen dan het *Wilhelmus* zijn alvast nog steeds populair op de Vlaamse universiteitscampussen.

Nico Van Campenhout, historisch publicist en vrijwillig medewerker, stootte bij het herwaarderen en herverwerken van de reeksen documentatiemappen op een aantal interessante knipsels. Een

ervan inspireerde hem tot een bijdrage over de Amerikaanse historicus Val Rogin Lorwin en zijn kijk op de breuklijnen in de Belgische politiek en meer in het bijzonder de communautaire strijd.

In het beleidsplan reserveerde het ADVN een prominente plaats voor het thema 'politieke cartoons'. Twee nummers terug legde hoofdarchivaris Tom Cobbaert het verhaal bloot van Herman Pauwels die als scenarist samen met Willy Vandersteen meeschreef aan het *Suske en Wiske*-album *De Windmakers*. In dit nummer gaat onderzoeker Winne Gobyn in op de in meerdere opzichten verrassende impact van een wereldreis die Willy Vandersteen en Maria Rosseels maakten op vraag van een krant. Rosseels maakte daar reisverslagen over en Vandersteen zorgde voor bijpassende tekeningen. Daarvan zijn er nu een aantal originele aangetroffen en we vertellen er u in dit nummer graag meer over.

Aangevuld met aankondigingen allerhande, kwam daarop de vaststelling dat de *Mededelingen* vier bladzijden was bijgekomen. Veel leesgenoegen, Ann Mares

DAGBOEKEN UIT DE TWEEDE WERELDOORLOG

De netwerkorganisatie Archiefpunt waarvan het ADVN partner is, ging van start met het project 'Oorlogsdagboeken'. Het doel is om dagboeken uit WO II op te sporen in Vlaanderen en Brussel, deze te digitaliseren en toegankelijk te maken voor een breed publiek. De focus op menselijke ervaring is immers waardevoller dan ooit.

Bent u geïnteresseerd? Of heeft u zelf een oorlogsdagboek? Ontdek hoe u een bijdrage kunt leveren aan het verrijken van onze geschiedenis, neem een kijkje op: www.oorlogsdagboeken.be

DE KRUISWEG VAN BEVERLO

De lotgevallen van een controversieel kunstwerk

August Borms cultiveerde zijn imago als 'Vlaamse Christus' en het feit dat zijn terechtstelling in 1946 plaatsvond op Goede Vrijdag droeg zeker bij aan dat aura. Ook andere veroordeelde collaborateurs zagen zichzelf (en werden door hun omgeving gezien) als martelaars voor hun overtuiging en hun straf als het kruis dat zij moesten dragen. Het motief van de kruisweg duikt dan ook geregeld op in kunstwerken die in de naoorlogse periode tot stand kwamen in het door een streng katholicisme getekende Vlaams-nationalistische milieu. Eén zo'n kruisweg van de hand van de Sint-Niklase kunstenaar Flor De Raet (1911-1995) groeide uit tot een symbool van de amnestiebeweging. Deze zogenaamde 'repressiekruisweg' kwam tot stand in het kamp van Beverlo in 1947 en werd door de maker opgedragen "aan de 242 terdoodveroordeelden". De reeks van veertien houtskooltekeningen bevindt zich sinds 2018 in het ADVN.

Flor De Raet

De Raet genoot zijn artistieke opleiding aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten in Sint-Niklaas, waar hij schilderles kreeg van Jozef Horenbant. In 1932 werd hij laureaat van de provinciale Syndicale Kamer van Nijverheidskunsten in Gent en won de Ereprijs van de stad Sint-Niklaas. Vervolgens bouwde hij een loopbaan uit als textieltekenaar en ontwerper van kartons voor verschillende Wase firma's. Hierdoor had hij minder tijd voor zijn schilder- en houtsnijwerk; het was dan ook vooral na zijn pensioen dat De Raet naam maakte als kunstenaar. Toch zou zijn faam vooral berusten op zijn artistieke productie uit de onmiddellijke naoorlogse periode, toen hij gevangen zat wegens collaboratie.

Tussen 1941 en 1944 diende De Raet als luitenant in de Vlaamse Wacht, waarover hij getuigde: "Ik behoorde tot de lichte 1931 en werd in het leger Vlaamsgezind omdat vele bevelen en officieren eentalig



Flor De Raet op 62-jarige leeftijd, s.d.
[Collectie Bibliotheca Wasiana, map 492]

Frans waren. Tijdens de achttiendaagse veldtocht in 1940 werd ik krijgsgevangene gemaakt. Na mijn vrijlating vond ik geen werk meer als textieltekenaar. Ik gaf dan maar gevolg aan de oproep van VOS voor de Vlaamse Wacht. (...) Wij waren bewapend en voerden bewakingsopdrachten uit bij militair-ekonomisch belangrijke installaties. Ik was niet beschaamd mijn uniform te dragen en werd in de septemberdagen van 1944 dan ook onmiddellijk opgepakt."

In november 1945 werd De Raet wegens verraad, het opnemen van de wapens tegen België en verklaring veroordeeld tot vijftien jaar hechtenis. Hij zat achtereenvolgens opgesloten in het hechteniskamp van Lokeren, de Wollestraat in Gent en de kazerne van Dendermonde. Met name die laatste locatie maakte een diepe indruk: "Daar heb ik verschrikkelijke dingen gezien. In het beruchte vijfvertje werden mensen ondergedompeld en terug in het water geschopt tot bloedens toe." Zijn gevangenschap werd nog verzwaaard door het overlijden van zijn eerste vrouw Maria Carolina Van Eeckhoorn op



1 maart 1945, als gevolg van een V1-bombardement op Westmalle, waar zij in een sanatorium verbleef. Uiteindelijk werd hij overgebracht naar het kamp van Beverlo, waar hij het grootste deel van zijn straf uitzat. Naar eigen zeggen genoot hij er een milder regime, ook al ging het er ook daar soms heftig aan toe: *“Afen toe beleefde ik wel bange momenten. Regelmatig werden 200 tot 300 geïnterneerden verzameld en de weerstand pikte dan enkele mensen uit. Ook de Oostfronters die men binnenbracht, werden vreselijk mishandeld.”*

Het ontstaan van de kruisweg

In Beverlo mocht De Raet zich artistiek bezighouden met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij. Zo werkte hij onder meer als illustrator voor het kampblad *Opbouw*. Hij had een atelier ter beschikking en werd voorzien van goed werkmateriaal. Schilderijen die hier vervaardigd werden, werden verkocht door de kampdirectie

Willy Van Leemput vervaardigde een serie steendrukken over het dagelijks leven in het kamp van Beverlo. Links: 'December 1945' en rechts: 'Binnen-zicht'. [ADV, VKP196 & VKP199]

om de 'sociale kas' van het kamp te spijsen. Sommige werken werden dan weer uit het kamp gesmokkeld om daarmee de familie van de kunstenaar te onderhouden. Nog andere kwamen in bezit van prominenten als minister van Justitie Paul Struye (CVP). Naast deze geautoriseerde werkzaamheden werkte De Raet in het geniep aan zijn kruisweg met houtschool. In twee weken tijd tekende De Raet de veertien staties, elke dag één, 's ochtends het gelaat en 's middags de handen.

De Limburger Hubert (Bert) Broeckx (1909-1982) stond model voor de Christus-figuur. Net als De Raet had hij bij de Vlaamsche



Wacht gediend (in Zutendaal) en was bovendien naar het oostfront getrokken. In maart 1946 werd hij tot twaalf jaar hechtenis veroordeeld.¹ Hij werd eerst opgesloten in de gevangenis van Tongeren en vervolgens in het kamp van Beverlo, waar de meeste 'wapendragers' zaten. En hij was niet de enige van de familie: nog twee broers streken aan het oostfront – één van hen sneuvelde in Krasny Bor – en nog een andere broer werd ook veroordeeld als Vlaamsch Wachter. (Een vijfde broer zat bij het verzet en werd na de oorlog buiten de familie gesloten.) Eén van de broers van Hubert werkte in Beverlo ook samen met De Raet en Albert André De Clerck aan een reeks houtsnedes over 'het leven van Tjil Uilenspiegel' voor *Opbouw*, die in 1950 als kalender werden uitgegeven door De Clauwaert. De drie broers Broeckx die in Beverlo gevangen zaten, bleven ook nadien actief in het flamingantische verenigingsleven.

(1) In verschillende artikels wordt verkeerdelijk beweerd dat een terdood- veroordeelde model stond.

Flor De Raet maakte in Beverlo illustraties voor het kampblad *Opbouw*. Een reeks houtsnedes over 'Het leven van Tjil Uilenspiegel' verscheen als bijlage bij het blad en werd in 1950 uitgegeven als kalender. [ADVN, VPB298]

Elke statie van de kruisweg werd vergezeld door een bijbehorende tekst van de hand van de Limburgse schrijver, dichter en journalist Lambert Swerts (1907-1980).² Die was tijdens de bezetting kabinetssecretaris van de Limburgse gouverneurs ad interim Gerard Romsee en Jozef Lysens geweest. In die functie werkte hij nauw samen met kabinetschef Theo Brouns, die na de oorlog ter dood veroordeeld en geëxecuteerd werd. Swerts was ook medewerker van de VNV-bladen

(2) De teksten zijn anoniem en de auteur was lang onbekend; Swerts wordt geïdentificeerd in de (onuitgegeven) catalogus van een retrospectieve in Sint-Niklaas, 1991.



Volk en Staat en *De Toekomst* (waarvan hij medeoprichter en kort hoofdredacteur was). Hij werd initieel veroordeeld tot levenslange hechtenis, later herleid tot vijftien jaar en bij een latere genademaatregel tot zes jaar. Hij gaf blijk van een bijzondere interesse voor het thema van de kruisweg: in 1946 schreef hij een gedicht over Simon van Cyrene voor een andere kruisweg die in gevangenschap (in Merksem) gemaakt werd door de schilder Lei Tomsin en in 1949 vertaalde hij *Le Chemin de la Croix* van de Franse dichter Paul Claudel. Het werk vergaarde al snel bekendheid en bewondering in het kamp: *“De kruisweg heeft bij vele geïnterneerden een diepe indruk nagelaten. Tijdens de ‘wandelingen’ konden zij een blik werpen in het*

atelier. Diepgelovige Vlaamsgezinden voelden toen aan dat zij een stukje van Kristus’ kruis droegen.” De staties werden clandestien gefotografeerd en de foto's uit het kamp gesmokkeld. Zo kwamen er tientallen reproducties in omloop en begon het werk gaandeweg bekendheid te verwerven in Vlaams-nationalistische kringen buiten het kamp.

In 2018 gaf de parochie Sint-Jan-de-Doper de kruisweg van Flor De Raet in bewaring aan het ADVN. Van de veertien houtskooltekeningen worden er hier drie afgebeeld: 'Hij staat terecht' (statie 1), 'Hij ontmoet zijn moeder' (statie 4) en 'Hij wordt van zijn klederen ontbloot' (statie 10). [ADVN, VTC39/1, 39/4 & 39/10]



Vervolgens ontstond het plan om ook de kruisweg zelf het kamp uit te smokkelen. Toen de plannen hiervoor uitlekten, moest alles nog versneld worden. De bewakers, dikwijls arbeiders die vrijwillig in Duitsland waren gaan werken, lieten zich evenwel gemakkelijk omkopen. Op het moment dat de autoriteiten de clandestiene kruisweg kwamen opeisen, was ze reeds weg. Het kwam De Raet wel op een week eenzame opsluiting te staan.

De omzwervingen van de kruisweg

De Raet kwam vrij in juli 1949, na een derde van zijn straf uitgezeten te hebben. De kruisweg kwam na zijn vrijlating weer bij zijn maker terecht en bleef de volgende decennia in zijn bezit. Hoewel

zijn huis volhing met eigen werk, bewaarde hij zijn 'meesterwerk' apart. Het werd enkel uitgehaald voor tentoonstellingen en speciale gelegenheden. Zo was de kruisweg te zien op een tentoonstelling van de Vlaamse Toeristenbond in de Hendrik De Braekeleergalerij in Antwerpen in 1974 en bij een retrospectieve in de Kredietbank in Sint-Niklaas in 1981. Ze kreeg ook een prominente rol toebedeeld bij de viering van de 'Bormsdag' in Sint-Niklaas op Palmzondag 15 april 1984, die in het teken stond van 'Gekruisigd Vlaanderen'. Naar aanleiding hiervan organiseerde het Bormskomitee een driedaagse conferentie rond 'Amnestie en Vredesbeweging' in het Sint-Jozef-Klein-Seminarie, waar Borms zelf nog school had gelopen. Tegelijk met de conferentie werd de kruisweg tentoongesteld in de Calfac-

zaal van het college. De tentoonstelling werd geopend door Gilbert Van Bel, voorzitter van het Sint-Maartensfonds Waasland-Dendermonde; toelichting bij het werk werd gegeven door cultuurschepen Daan Anthuenis (toen Volksunie, later SP). Die richtte zich tot de aanwezige kunstenaar om zijn vertrouwen voor de toekomst van hun ideaal uit te spreken. "*De zelfstandigheid van Vlaanderen is niet meer zover af*", besloot hij zijn toespraak.

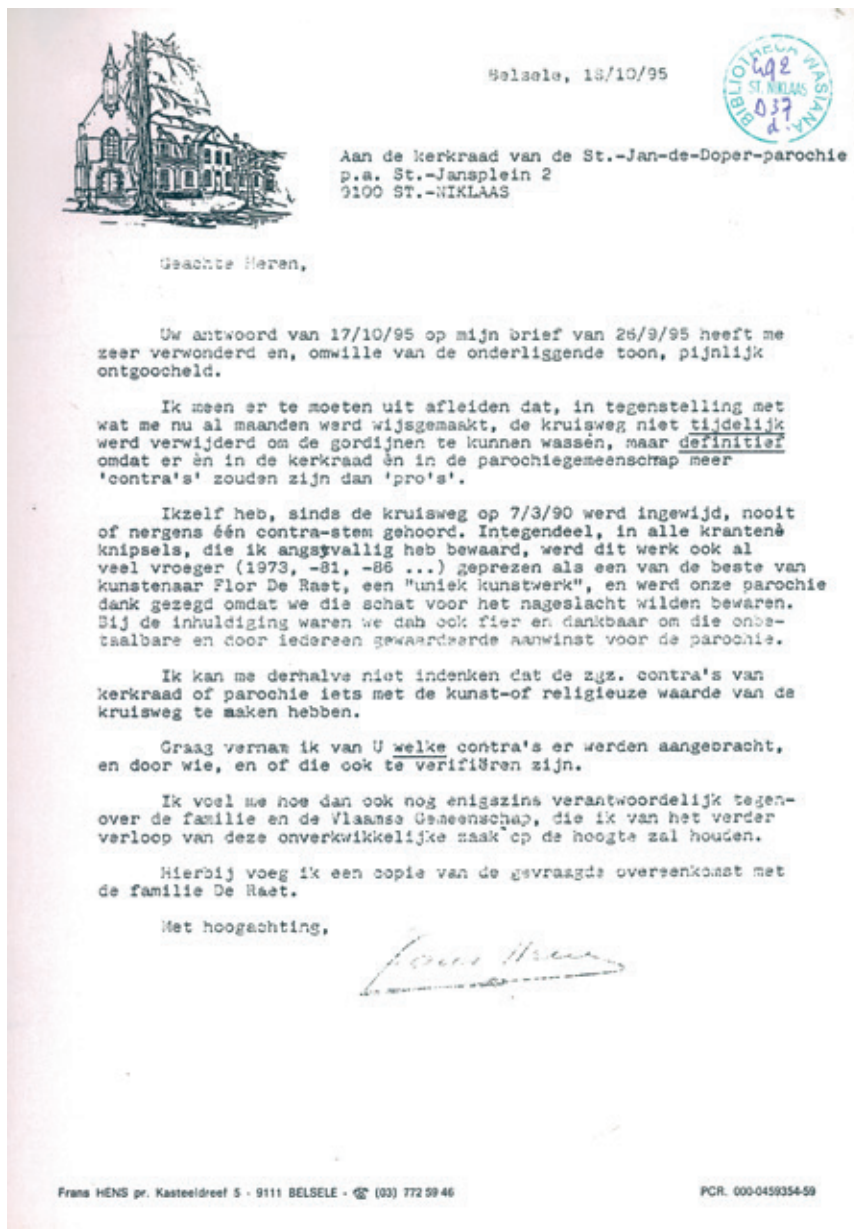
Later dat jaar, in september 1984, was de kruisweg te zien in het Bormshuis in Antwerpen. Dezelfde organisatie, het Borms Documentatie- en Actiecentrum, bracht voor het 'Bormsjaar' 1986 een brochure uit met reproducties van de veertien staties en de begeleidende teksten, vergezeld van een inleidend gedicht van Roni Ranke, *Bid voor Vlaan-*

Flor De Raet met zijn potloodtekeningen over het leven in het interneringskamp van Lokeren. Copyright Francine Schalckens voor de *Gazet van Antwerpen*, februari 1986. [ADVN, VFA 2211]



deren. De uitgave was bedoeld *"als een hulde en een herinnering aan allen, die in Belgische gevangenissen en kampen getuigd en geleden hebben, van hun liefde, voor Vlaanderen"*. Rond deze tijd begon zich ook de vraag te stellen wat er met de kruisweg moest gebeuren. Naarmate zijn gezondheid verslechterde, zocht De Raet naar mogelijkheden om het werk in zijn geheel bewaard te zien. Even was er sprake van de kruisweg over te brengen naar de kapel van de IJzertoren, maar van dit plan kwam niets terecht. De *Gazet van Antwerpen* suggereerde: *"Het uniek kunstwerk zou alleszins een onvervangbare aanwinst zijn voor een archief- of documentatiecentrum met Vlaams-nationale inslag"*. Het zou echter nog een kwarteeuw duren voor het zover kwam.

De Raet sprak met geïnteresseerde kopers en verenigingen, maar het liefst zag hij zijn 'meesterwerk' in een kerk terechtkomen. Op 19 mei 1988 schonk hij de kruisweg aan zijn parochie, Sint-Jan-de-Doper in Sint-Niklaas. Als jongste parochie van de stad (gesticht in 1964) beschikte deze echter nog niet over een volwaardige kerk. Erediensten vonden plaats in een ontmoetingscentrum dat in 1969 gebouwd was als voorlopige kerk. Pastoor Frans Hens beloofde om de werken een blijvende plaats in de uiteindelijke kerk te bezorgen, de enige voorwaarde bij de schenking. Kort daarvoor had het bisdom beslist om af te zien van plannen voor een nieuw kerkgebouw en om het ontmoetingscentrum uit te bouwen tot volwaardige kerk. Uiteindelijk werden de verbouwingen nooit uitgevoerd door een gebrek aan middelen, maar op 7 maart 1990 werd de kruisweg officieel ingewijd in het bezoekerscentrum naar aanleiding van de vijfentwintigste verjaardag van de parochie. Pastoor Hens zag hierin *"een aangepaste symbolische bekroning van onze parochie-bouw-kruisweg in afwachting van de verrijzenis"*.



Een van de vele brieven die pastoor Frans Hens schreef aan de kerkraad van Sint-Jan-de-Doper over de verwijdering van De Raets kruisweg uit de kerk. [Collectie Bibliotheeca Wasiana, map 492]

Voor zijn tachtigste verjaardag werd De Raet in juli 1991 door de stad Sint-Niklaas gehuldigd met een retrospectieve in het cultureel centrum in de Cipierage. Huldigungen van kunstenaars voor hun verjaardag waren een lokale traditie, maar bij De Raet lag dit gevoelig vanwege diens collaboratieverleden. Er werd dan ook geen promotie gemaakt voor de tentoonstelling, maar de organisatie liet wel duidelijk blijken waar het haar om te doen was. Initiatiefnemer Fons Goethals, actief bij verschillende lokale flamingantische organisaties, sprak over een tentoonstelling *“in het teken van de verzoening tussen alle burgers”* en van de *“amnestiegedachte”*. Cultuurschepen Nelly Maes (Volksunie) verklaarde bij de opening: *“Eerder schonk de Sint-Janparochie hem amnestie door een kruisweg van zijn hand op te hangen. Vandaag, op 11 juli geeft het stadsbestuur amnestie.”* De tentoonstelling toonde een reeks tekeningen die het kampeleven in Lokeren, Dendermonde en Beverlo uitbeeldden, *“waar hij ondanks de omstandigheden of wellicht juist daarom tot volle artistieke bloei kwam”*. Van de kruisweg waren reproducties te zien; de kerk werd op afspraak opgesteld voor bezichtiging van het origineel.

Daar zou hij echter niet lang meer te zien zijn. De Raet overleed op 20 maart 1992, de uitvaart volgde vijf dagen later in de Sint-Jan-de-Doperkerk. Een maand later besliste de kerkraad om de kruisweg te verwijderen en onder te brengen in de pastorie. Volgens de verklaring gebeurde dit om de gordijnen waarvoor het werk hing te wassen; volgens pastoor Hens – sinds begin dat jaar op rust gesteld – werd het werk verwijderd vanwege de achtergrond van de maker. Eén van de kerkraadsleden liet zich ontvallen dat het werk *“niet aan de godsdienstige bronnen van een kruisweg”* voldeed, maar ook dat de kunstenaar *“tenslotte (...) een collaborateur”* was. De kruisweg kwam alleszins niet meer terug. De kerkfabriek stelde een beslissing uit naar de eerstvolgende kerkraad in januari 1996. Als officiële reden werden nu herstellingswerken aan het dak opgegeven, die enkele maanden in beslag zouden nemen, maar er werd ook verwezen naar meningsverschillen onder parochianen: de duistere toon van het werk zou niet bij iedereen in de smaak vallen. Anderen misten de kruisweg dan weer wel en spraken er pastoor Hens op aan. Die begon eind 1995 een brievenactie waarin hij *“alle rechtgeaarde Vlamingen”* opriep om protest aan te tekenen bij de parochie tegen deze *“culturele, artistieke en religieuze bekrompenheid”*. Ook Goethals en VOS-voor-

zitter Jos De Cock sloten zich hierbij aan. Noch de brievenactie noch bemiddeling van het bisdom bracht echter zoden aan de dijk.

In 2017 werd de Sint-Jan-de-Doperkerk onttrokken aan de eredienst en besloot men om de parochie weer toe te voegen aan de Onze-Lieve-Vrouwparochie waar ze een halve eeuw eerder van was afgesplitst. Voor de kruisweg, die al die tijd verborgen was gebleven in de pastorie, werd uiteindelijk een oplossing gevonden: in 2018 werd een overeenkomst aangegaan met het ADVN om hem daar in bewaring te geven. De kruisweg vond er een plaats onder het ‘controversieel erfgoed’ uit de repressieperiode die daar al aanwezig was. Het jaar daarop toonde de drukbezochte tentoonstelling *Gemaakt achter prikkeldraad* (met werk van Flor De Raet) dat de publieke belangstelling hiervoor nog altijd groot is. [\[Robbe Devriese\]](#)

Bronnen bij deze bijdrage: De kruisweg van Beverlo, Antwerpen: Borms Documentatie- en Actie Centrum vzw, 1986 (ADV N, VPB18/1-31); Documentatiemap Flor De Raet (ADV N, DA323/9); Documentatiemap Flor De Raet (Bibliotheca Wasiana, MAP 492); Documentatiemap August Borms (Bibliotheca Wasiana, MAP 105); Archief kerkfabriek en parochie Sint-Jan de Doper te Sint-Niklaas (Rijksarchief Gent, BE-A0514.3681), met dank aan Jan De Pagie voor het ter beschikking stellen van kopieën; *Belgisch Staatsblad*, 25 januari 1946, p. 641 (vonnissen De Raet, Florimond-Bonifacius); *Belgisch Staatsblad*, 21 juni 1946, p. VII (vonnissen Broeckx, Jan-Hubert); L. Swerts, *Dagboek van een zware tijd: Repressiejaren 1944/50*, Antwerpen, 1968; ADVN-Medelingen, 2019, nr. 63 (themanummer *Gemaakt achter prikkeldraad*); P. Boncquet, *Kinderen van de collaboratie*, Antwerpen, 2020, pp. 31-53 (getuigenis Ledy Broeckx); R. Devriese, De Raet, Flor, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023 (<https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/de-raet-flor>); A. Milh, Swerts, Lambert, in: digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023 (<https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/swerts-lambert>).

Krantenkoppen uit onder meer *Gazet van Antwerpen* (1981 en 1986), *Het Volk* (1984, 1990) en *Het Nieuwsblad* (1988, 1991, 1995).
[Collectie Bibliotheca Wasiana, map 492]

Textielontwerper uit Sint-Niklaas zag ideeën verweven

Flor De Raedt tekende zijn kruisweg

De kunstzin van de repressiegevangenen

Repressie-kruisweg van
Flor De Raet : aanklacht
en wanhoopskreet

Tentoonstelling
teken van verzoening

Flor De Raet droeg kruisweg op
aan 242 terdoodveroordeelden

Mysterie rond repressiekruisweg

Meesterwerk van Flor De Raet weg uit Sint-Jan-de-Doperkerk

25 jaar Sint-Jan de Doper-parochie

Kruisweg Flor De Raet wacht
nog op definitieve plaats

Eindelijk nog eens in eigen stad

Flor De Raet stelt imponerend Vlaams werk
tentoon in Sint-Niklaas

Terdoodveroordeelde stond model in kamp van Beverlo

WIJ HOOREN SAAM, WIJ BLIJVEN SAAM!

Wat een postkaart vertelt over de Groot-Nederlandse gedachte

Dortmund, het Europees Kampioenschap voetbal voor mannen 2024. Nederlandse fans verzamelen zich in het stadion om hun elftal aan te moedigen. Ze doen dit door luidkeels mee te zingen met het Nederlandse volkslied, het *Wilhelmus*. “Het is een indrukwekkende Nederlandse samenzang” becommentarieert de Sporza-journalist, vlak voor de wedstrijd tegen Engeland begint. Hoewel Nederland met 1-2 verloor, zorgde het volkslied voor een verbonden gevoel in het stadion.

Toen het *Wilhelmus* rond 1570 geschreven werd, vielen de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden samen onder Spaanse heerschappij. Hiertegen ontstond een opstand, waarbij liederen gebruikt werden als protest en propaganda, de zogenaamde ‘geuzenliederen’. Het *Wilhelmus* was er hier één van en werd vanaf 1932 het officiële Nederlandse volkslied. Het kreeg ook een speciale betekenis binnen de Groot-Nederlandse beweging, die streeft naar meer (culturele) samenwerking of zelfs een politieke eenmaking van Nederland en Vlaanderen. Aan de hand van een postkaart gaan we op zoek naar de ideeën en symboliek van de beweging.

De Groot-Nederlandse gedachte

Wie ooit al eens heeft meegezongen met het Nederlandse volkslied weet dat de eerste strofe als volgt gaat: “*Wilhelmus van Nassouwe, ben ik van Duitsen bloed*”. ‘Duits’ staat volgens sommigen synoniem voor het Diets, oorspronkelijk een overkoepelende term van Middelnederlandse regiotalen die in de 19de en vooral de 20ste eeuw evolueerde naar een synoniem voor Groot-Nederlands. De makers van bovenstaande postkaart, gedrukt rond 1930, vervingen het woord ‘Duitsen’ door ‘Dietschen’. Hiermee verwezen ze naar Dietsland, een radicale invulling van de Groot-Nederlandse gedachte die streefde naar een politieke vereniging van alle Nederlandstalige gebieden. Wat die gebieden binnen Groot-Nederland exact zijn, is sterk afhankelijk van strekking tot strekking bin-



Postkaart met daarop een landkaart met Nederland, Vlaanderen en Frans-Vlaanderen en op de achterzijde een vers van René De Clercq: *Benaadren broeders niet benijden! / Is Holland thans de rechte schoof. / Zijn heilig Nederlandsch geloof / Kan ook de Vlaming trotsch belijden / Wij hooren saam wij blijven saam / In Noord en Zuid één volk één naam!* [ADVN, VPR141]

nen de beweging. Sommige gaan verder dan alleen Vlaanderen en Nederland door er Zuid-Afrika bij te betrekken, samen met de (ex) kolonies van Nederland en België, zoals Indonesië en Congo. Zo focuste het tijdschrift *Dietsland Zuid-Afrika* zich van 1937 tot 1940 op het promoten van meer verbondenheid tussen zijn Vlaamse lezers en de Zuid-Afrikaanse Boeren. De bovenstaande postkaart onthult nog een ander grondgebied dan enkel Vlaanderen en Nederland. Het rekt bij Groot-Nederland eveneens de gebieden rond Duinkerke en Belle, grondgebied van Frankrijk. Frans-Vlaanderen werd ten tijde van koning Lodewijk XIV veroverd op de Nederlanden. De postkaart maakt duidelijk dat de gebieden behoren tot Groot-Nederland, niet tot Frankrijk. Wallonië wordt op deze kaart daarentegen niet meegerekend in het grondgebied. Wanneer de beweging een piek bereikte in de periode tussen de twee Wereldoorlogen, gaven veel medestanders aan dat Wallonië te weinig gedeelde volksaard

kende met Vlaanderen, een groot verschil met de noorderburen. Dit staat in schril contrast met het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen ofwel het Verdinaso, één van de meest toonaangevende Groot-Nederlandse organisaties met een fascistische ondertoon. Zij rekenden juist wél Wallonië tot hun Groot-Nederland, aangezien ze de Vlaamse volksaard niet erkenden. Dit toont de moeilijkheid van de gehele Groot-Nederlandse beweging aan: door geografische en organisatorische verschillen is het lastig om één duidelijk rode draad binnen de beweging te herkennen.

De Groot-Nederlandse stam

Groot-Nederlanders zoeken in het verleden naar legitimiteit om hun droom van een unie waar te maken. Zo wordt er vaak verwezen naar een soort gedeelde volksaard, een Nederlandse stam waarvan Nederlandssprekenden afstammen. De stam of stonk staat in Nederland, en de takken lopen verspreid over de gebieden. Volgens de Groot-Nederlanders bestaat er niet zoiets als een Belgische volksaard, omdat België onnatuurlijk en onwettig is. Groot-Nederland is het tegenovergestelde. De volkeren zijn 'broeders', waarvan Nederland fungeert als de lijm tussen hen, zoals in het gedicht van de 'bard van het Vlaams activisme' René De Clercq (1877-1932), op de achterkant van de postkaart. De Clercq haalde eveneens regelmatig het christelijke geloof aan in zijn gedichten. Door in dit gedicht te verwijzen naar "*Zijn heilig Nederlandsch geloof*" probeert hij de gelovige Vlamingen te overtuigen van een hoger doel. Nederland mag dan wel een protestants land zijn, dat geloof kan de Vlaming ook trots maken. Met andere woorden, de religieuze verschillen moeten even aan de kant worden geschoven voor het grotere geheel: één Groot-Nederland, met één volk. Het geloof speelt soms een dubieuze rol in de beweging. Langs de ene kant wordt het katholicisme gebruikt om legitimiteit te creëren, langs de andere kant wordt er geopperd voor culturele autonomie. Bepaalde organisaties hebben hier meer over nagedacht dan anderen. Het Verdinaso liet aan zijn aanhangers weten dat de geestelijke waarden in het Dietse Rijk gebouwd zullen worden op erkenning van God en van de christelijke godsdienst. Daarin wordt zowel de Rooms-Katholieke als de Protestantse Kerk gerespecteerd.

De Groot-Nederlandse droom

Groot-Nederlanders graven graag in het verleden, op zoek naar legitimiteit voor hun beweging. Door het gebruik van symbolen als een geuzenlied, een gedeelde volksaard, een postkaart met hertekende landkaart en een gedicht op de achterkant probeerden sommige Groot-Nederlanders hun droom van een politieke unie te verspreiden. Ook al bleef die eenmaking een verre droom, toch leeft deze vandaag, zeker in radicaal-rechtse kringen. Vlaams Belang in Vlaanderen en Forum voor Democratie in Nederland zijn hier de beste voorbeelden van. Daarnaast zijn er ook progressieve aanhangers van het orangisme – een unie onder het gezag van het Nederlandse koningshuis – vanuit een hunkering naar een ver of iets minder ver verleden en ook pluralistische initiatieven die ijveren voor een nauwere culturele samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland vanuit een gemeenschappelijke liefde voor de taal.

Het vormen van één herenigd land mag dan niet bovenaan de politieke agenda staan, de roep naar meer samenwerking daarentegen blijft actueel. Denk hierbij aan een betere samenwerking tussen de regeringen van Vlaanderen en Nederland, meer culturele projecten en een op elkaar afgestemd openbaar vervoer. De realiteit is en blijft dat er een band is tussen de gebieden, vooral op cultuurhistorisch vlak.

Het idee van een Nederlandse stam leeft vandaag nog steeds, maar of Vlamingen het *Wilhelmus* zullen meezingen op het volgend Europees Kampioenschap, blijft nog maar de vraag. [Nele Gaasbeek]

Meer lezen?

Br. De Wever, "Groot-Nederland: de geschiedenis van een beladen idee", in: *De Lage Landen*, 23 april 2025, <https://www.de-lage-landen.com/article/groot-nederland-de-geschiedenis-van-een-beladen-idee/>; J. Tollebeek & H. te Velde, *Het Geheugen van de Lage Landen*, Rekkem, 2009; L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en Geschiedenis*, Leuven, 1994; M. Beyen, J. Pollmann & H. te Velde, *De Lage Landen: een geschiedenis voor vandaag*, Rekkem, 2021.

Sinds 2023 begeleidt ADVN-onderzoeker Kas Swerts thesisstudenten van de opleiding Geschiedenis aan de KU Leuven. Hierdoor komen verschillende studenten meer in contact met het ADVN en relevante onderzoeksthema's. Nele Gaasbeek schreef onder begeleiding van Kas Swerts een thesis over de symbolen in de Groot-Nederlandse beweging tussen ca. 1895 en 1955.



"WILLEBRORDUS" EN MARIA ROSSEELS IN JAPAN Een onvermoed stukje stripfergoed

Het door het ADVN bewaarde archief van de Vlaamse Toeristenbond (VTB) blijft voor verrassingen zorgen. Eerder berichtten we reeds over de vondst van originele tekeningen van onder meer cartoonisten Pil (Joseph Meulepas) en Ploeg (Eddy Ploegaerts), wat ons in staat stelde om eind 2024 een kleine gelegenheidstentoonstelling op te zetten over '100 jaar VAB in cartoons'. Geïnspireerd door deze vondsten werd verder onderzoek verricht in het redactiearchief van het VTB-VAB-blad *De Toerist*/*De Autotoerist*. En met succes! Opnieuw botsten we op een onvermoed stukje stripfergoed. In een map met filmpromotiefoto's en afbeeldingen van de nieuwste Wankel-NSU-motor, trokken zeven originele tekeningen onmiddellijk de aandacht door hun hoogstaand stilistisch niveau. De prenten bleken illustraties bij een artikelenreeks van Maria Rosseels over Japan voor *De Toerist*/*De Autotoerist* (maart 1960) en van de hand van niemand minder dan stripgrootmeester Willy Vandersteen.

Op wereldreis

Dat Vandersteen geboeid werd door verre reizen is algemeen bekend. Zijn succesvolle stripreeks *Suske en Wiske* spreekt wat dat betreft boekdelen. Vandersteen liet zijn striphelden al heel vroeg in de reeks allerhande exotische en avontuurlijke bestemmingen aandoen. Dit betekende overigens niet dat de auteur deze bestemmingen ook zelf bezocht. Door de strikte krantendeadlines was daar gewoonweg geen tijd voor. In de eerste jaren van zijn carrière baseerde Vandersteen zijn tekeningen daarom vooral op foto's uit magazines en boeken. In 1959 kwam daar echter verandering in. In opdracht van *De Standaard*-groep vertrok de striptekenaar op 9 september 1959 samen met schrijfster en journaliste Maria Rosseels op een door de Nederlandse luchtvaartmaatschappij KLM



Titelpagina van het Japannummer van *De Toerist* (maart 1960) en de originele tekening 'Geisha in Kioto'. [ADV, VY90 & VQT29]

gesponsorde wereldreis. Voor Vandersteen was de reis een droom die in vervulling ging. "Na vijftien jaar tekenen... altijd maar tekenen... moet ge op zoek naar inspiratie... Nieuwe landen, nieuwe decors... Ik heb tekenpapier genoeg mee!" vertrouwde hij een journalist toe die verslag deed van hun vertrek.

De hoofdbestemming van de rondreis was Japan, waar het duo meer dan een maand zou verblijven. Met Tokio als uitvalsbasis maakten Rosseels en Vandersteen verschillende uitstappen door het land om

zo de Japanse cultuur beter te leren kennen. Een sumoworstelpartij, een theeceremonie met geisha's, het Kaboeeki theater, een filmstudio, een traditioneel badhuis, ... het stond allemaal op het minutieus voorbereide programma. Het tweede deel van de KLM-reis bracht hen vervolgens nog voor korte verblijven in de Filipijnen, Hongkong, Thailand, India, Egypte en Turkije.

Rosseels en Vandersteen brachten samen regelmatig verslag uit over de reis in *De Standaard* en *Het Nieuwsblad*. In 35 met veel *schwung* geschreven reportages deelde Rosseels haar reisindrukken, die vaak werden geïllustreerd door de beroemde striptekenaar. Deze werd in de reisverslagen overigens plagerig Willebrordus genoemd en door de journaliste zo nu en dan opgevoerd bij wijze van

komische noot. Toen het duo vroeg in de ochtend getuige was van een kleine aardbeving, grapte Rosseels nadien in het verslag: "Willebrordus Vandersteen hoorde kraken. Ik veronderstel evenwel dat het zijn schedel moet zijn geweest; sake is een koppig goedje en je merkt het pas als het te laat is." De geïllustreerde reisverslagen vielen in de smaak en werden later gebundeld in het boek *Oosters Cocktail* (1960).

De wereldreis had een belangrijke impact op het werk van zowel Maria Rosseels als Willy Vandersteen. Voor Rosseels veranderde de



Boven: 'Kabuki theater'. [ADV, VQT29]

Links: 'Kiyomizu-tempel in Kioto'. [ADV, VQT29]

reis haar visie op religie en de Kerk, wat onder meer tot uiting kwam in haar roman *Dood van een Non* (1961), die als haar literaire hoogtepunt wordt beschouwd. Vandersteen fotografeerde en schetste dan weer een enorme hoeveelheid documentatie bijeen waar hij nog jarenlang uit zou putten bij het uitwerken van nieuwe verhalen voor zijn striphelden. In *De Gouden Cirkel* (1960), het eerste *Suske en Wiske*-album dat de tekenaar maakte na zijn terugkeer, liet hij zijn striphelden de wereldreis letterlijk nog eens overdoen, met een cameo voor zichzelf en Rosseels. Maar ook in heel wat andere albums sijpelden de persoonlijke reisindrukken binnen, waaronder de *Suske en Wiske*-verhalen *De Wilde Weldoener* (1961), *De Sissende Sampan* (1963) en *Jeromba de Griek* (1966), of het *Rode Ridder*-avontuur *Het wapen van Rihei* (1960).

De tekeningen

Net vanwege die niet geringe invloed op hun oeuvre werd de wereldreis van Rosseels en Vandersteen al meermaals onder de loep genomen. Ronald Grossey behandelde hun Aziatische avonturen uitgebreid in *Studio Vandersteen, Kroniek van een legende* (2007, 2025) en David Steenhuyse publiceerde er recent nog een interessant dossier over bij de heruitgave in 2023 van de stripreeks *Biggles* (ook

een Vandersteen-serie waarin de invloed van de wereldreis duidelijk merkbaar is). Het Japannummer van *De Toerist/De Autotoerist* bleef daarbij echter buiten beeld.

Enkele maanden na hun reis sloegen Rosseels en Vandersteen voor deze gelegenheid opnieuw de handen in elkaar. Rosseels stond in voor drie bijdragen, waarin ze de lezer meenam langs enkele toeristische hoogtepunten van Japan. Daarbij legde de journaliste veel nadruk op het 'oude Japan', nog te vinden in Nara, Niko of Kioto, waar de "moderne mens" weer leert "luisteren naar het onbekend geworden geluid van druppende bomen na een regenbui". Vandersteen illustreerde de reisverslagen met in totaal zeven bijzonder fraai uitgewerkte tekeningen: 'Geisha in Kioto', 'Kiyomizu-tempel in Kioto', 'Kabuki theater', 'Theeceremonie' (zie cover), 'Japanse poppen', 'Kotospeelster' en 'Sumoworstelen'. De originele prenten zijn prachtig geïnk't, waarbij met gestipte folie een soort tussentoon en dus meer diepte in het zwartwit tafereel werd aangebracht. Hier en daar



is de onderliggende potloodschets van de tekenaar nog zichtbaar en van 'Japanse poppen' is zelfs een volledige schets bewaard op de achterkant van de geïnk'te pagina.

Wat meteen opvalt, is dat deze zeven tekeningen van Vandersteen afwijken van de reisillustraties die tot nu toe bekend waren. Daar waar

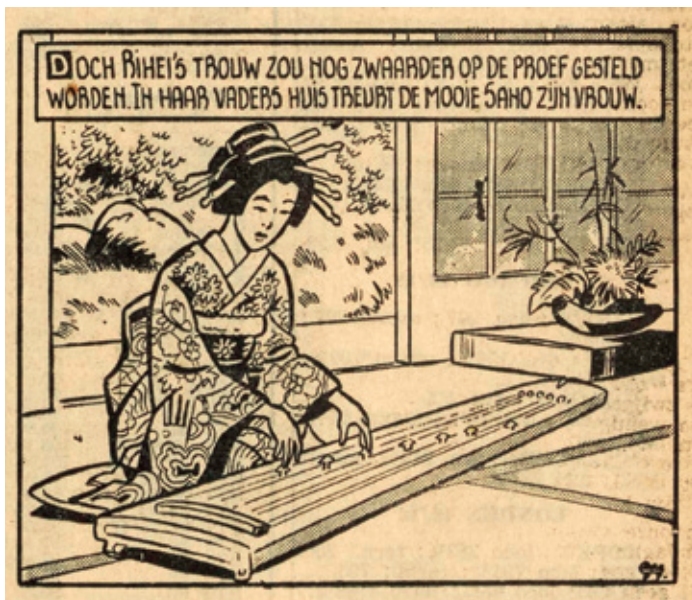
Boven & rechts: De sumoworstelaars die Vanderstaan voor *De Toerist/De Autotoerist* tekende zijn een uitgewerkte variatie op een schets die hij eerder als illustratie bij de krantenreportage van Rosseels leverde. [ADV N, VQT29]

Links: 'Japanse poppen'. [ADV N VQT29]





de striptekenaar de reisverslagen in de krant vooral met schetsmatige impressies of in zijn bekende humoristische tekenstijl illustreerde, gaat het hier om bijzonder verzorgde en gedetailleerde Vandersteen-tekeningen in een realistische stijl. Alvast één tekening ('Sumoworstelen') is een met veel zorg uitgewerkt tafereel dat Vandersteen eerder al in schetsvorm bij de rubriek van Rosseels leverde. De tekening 'Kabuki theater' staat wat verder af van de in de krant verschenen schets, maar lijkt er wel duidelijk op gebaseerd. Wie de originele tekeningen aandachtig bekijkt, merkt voorts ook subtiele verschillen in stijl tussen de prenten. Het is bekend dat Vandersteen wat minder bedreven was in realistische taferelen, dus het is goed mogelijk dat hij voor deze opdracht samenwerkte met tekenaars uit zijn studio. 'Theeceremonie' en 'Kabuki theater' leunen het dichtst aan bij Vandersteens vertrouwde stijl, terwijl 'Geisha in Kioto' en 'Sumoworstelen' dan weer mogelijk tot stand kwamen in samenwerking met Karel Verschuere, toen de rechterhand van Vandersteen bij het tekenen van reeksen zoals *Bessy* en *De Rode Ridder*.



Hoe het ook zij, met de ontdekking van deze zeven originele tekeningen kunnen stripliefhebbers opnieuw de fascinerende zoektocht aanvangen naar de vele echo's van dit reisrepertoire in het oeuvre van Vandersteen. Eéntje geven we alvast weg. De kotospeelster in strook 94 van het *Rode Ridder*-verhaal *Het wapen van Rihei* (voorgepubliceerd in *De Standaard* op 14 december 1960) is een wel heel duidelijke variatie op de tekening die Vandersteen enkele maanden eerder in *De Toerist/De Autotoerist* publiceerde. Wie vindt het volgende spoor? [Winne Gobyn]

Bronnen bij deze bijdrage: G. De Weyer, 'De sluimerende sluikreclame', in: *België door de ogen van Suske en Wiske*, 2024; R. Grossey, *Studio Vandersteen. Kroniek van een legende*, 2025; D. Steenhuyse, *Biggles Integraal 2*, 2023; B. Schuddeboom & K. Knudde, *Karel Verschuere*, 2025, op: <https://www.lambiek.net/artists/v/verschuere.htm>; P. Lefèvre, *Willy Vandersteen*, 2024, op: <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/vandersteen-willy>; B. Raskin, *Maria Rosseels*, 2024, op: <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/rosseels-maria>

De gelijkenissen tussen de tekening 'Kotospeelster' en de prent uit het *Rode Ridder*-avontuur *Het wapen van Rihei* zijn onmiskenbaar. [ADVN, VQT29]



EEN AMERIKAANSE BELGIË-WATCHER VANONDER HET STOF GEHAALD VIA DE KNIPSELCOLLECTIE VAN HET ADVN



Val Lorwin doceerde geschiedenis aan de Universiteit van Oregon tussen 1957 en 1973. [UO Libraries Special Collections, ca. 1960]

digeerde bundel *Political Oppositions in Western Democracies* uit 1966. Datzelfde jaar stond Lorwin met *Conflits et compromis dans la politique belge* in voor nummer 323 van de *Couriers Hebdomadaires* van het CRISP, een tekst die in 1974 als *Belgium: Conflict and Compromise* een plaats kreeg in de verzamelbundel *Consociational Democracy. Political Accomodation in Segmented Societies*. In het *Canadian Journal of History* van 1970 verscheen van hem *Linguistic Pluralism and Political Tension in Modern Belgium* en in 1975 *Labor Unions and Political Parties in Belgium* in de *Industrial and Labor Relations Review*.

De ouders van de links geëngageerde en sterk voor sociale rechtvaardigheid geporteerde Lorwin waren van Joods-Russische origine en emigreerden als kind naar de Verenigde Staten van Amerika. Zelf werkte hij – na een studieverblijf in Frankrijk – in zijn geboorteland lange tijd als ambtenaar voor verschillende ministeriële departementen en bekwaamde zich daarbij in economie en sociologie. Ten tijde van de hetze van de republikeinse senator Joe McCarthy (1908-1957) kort na de Tweede Wereldoorlog tegen kritische intellectuelen en kunstenaars werd hij beschuldigd van anti-Amerikaanse en communistische agitatie, maar uiteindelijk juridisch volledig vrijgepleit en in eer hersteld. Van 1957 tot 1973 was Lorwin, een specialist in de Europese geschiedenis van de 20ste eeuw in het algemeen en die van de arbeidersbeweging in het bijzonder, hoogleraar aan de University of Oregon in Eugene.

Bij het schonen – een archiefttechnisch eufemisme voor op- of uitkuisen – van de in het ADVN bij elkaar gebrachte thematische documentatiemappen, doken onlangs twee opmerkelijke krantenknipsels op van bijna 60 jaar geleden. Onder de hoofding *Een Amerikaanse blik op de taalstrijd* werd in twee afleveringen in *De Standaard* van 2-3 en 4 januari 1965 een integrale overname aangeboden van een bijdrage die de Amerikaanse historicus Val Rogin Lorwin (1907-1982) eind 1964 publiceerde in het tijdschrift *De Maand*. Een verder uitgewerkte versie van dat artikel werd als *Belgium: Religion, Class and Language in National Politics* opgenomen in de door de Amerikaanse politicoloog Robert Dahl (1915-2014) gere-

Lorwin, die er meermaals verbleef en er contacten onderhield met zowel Nederlands- als Franstalige vakgenoten, journalisten en politici van uiteenlopende ideologische signatuur, bracht zijn eerste wetenschappelijke studie over België uit kort na het wettelijk vastleggen van de taalgrens (1962) en de taalakkoorden van Hertoginnendal (1963) en kort vóór de escalatie rond 'Leuven Vlaams' vanaf 1966, de splitsing van de Leuvense en de Brusselse universiteit (respectievelijk in 1968 en 1969) en de eerste aanzet tot de federalisering met de grondwetsherziening van 1970. Lorwins onderzoek omtrent België vormde een onderdeel van een collectief academisch

project, dat vanuit de VSA werd opgezet met partners uit diverse landen, over het functioneren van democratische staten in West-Europa.

Een aantal van de toestanden en ontwikkelingen die deze Amerikaanse academicus in het midden van de jaren 1960 observeerde en analyseerde – onder andere over (on)kerkelijkheid, verzuiling, socioculturele toestanden en arbeidsconflicten – zijn meer dan een halve eeuw later uiteraard ingehaald door onder meer europeanisering, mondialisering en verengelsing, maar dat geldt lang niet voor alles. Het blijft bijgevolg meer dan de moeite waard om kennis te nemen van zijn scherpe sociaalwetenschappelijke kanttekeningen. In 1975 sprak de gerenommeerde Leuvense socioloog en politicoloog Luc Huyse, wiens studies over de politiekmaatschappelijke ontwikkelingen in België na 1944 mede door hem waren geïnspireerd, zijn appreciatie uit voor Lorwin als wetenschapper en als mens: *"Misschien is veel van wat deze Amerikaanse auteur schreef ondertussen alhier gemeengoed geworden. Maar bij hun verschijnen verwekten zijn studies veel deining. Met zijn intieme kennis van de niet-in-kaart-gebrachte mechanismen in de Belgische politiek hield hij politici en politieke waarnemers een spiegel voor. Sommigen choqueeerde hij; anderen bracht hij tot heilzame reflectie. Geen wonder dat deze minzame man nog steeds een gewaardeerde gesprekspartner is van politieke topfiguren in ons land."* Lorwin, aldus historicus Alain Meynen (1955-2022), *"betrok als eerste drie sleutelbegrippen van de Belgische politiek – de 'verzuiling', de compromisvorming op basis van de evenredigheidsregel en de centrifugale werking van de taalpolitieke tegenstellingen – in een samenhangende analyse"*.

De knoop van de communautaire problematiek in België ontleedde en verwoordde de Amerikaanse academicus Lorwin als betrokken buitenstaander zes decennia geleden in bewoordingen die er vandaag nog altijd toe doen: *"De Vlamingen weten weinig af van wat de Walen denken; de Walen weten nog minder af van wat de Vlamingen denken. Aan beide zijden zijn de mensen geneigd de anderen te zien – en er zich aan te ergeren – als een solied blok dat tegen hen front vormt. (...) De Vlamingen beschouwen zichzelf nog steeds als verdrukt, niet-tegenstaande het politieke gewicht van hun aantal, de vooruitgang in het gebruik van het Nederlands (behalve in het Brusselse) en een recente*

economische groei in Vlaanderen die sneller is dan in Wallonië. The reflexes of the underdogs blijven bestaan, veel langer dan de voorwaardes die ze in het leven riepen. (...) Ofschoon Brussel nog een groot deel, misschien te veel, van het leven van de natie blijft bepalen, voelen veel Brusselaars zich bedreigd door de Vlaamse agressiviteit en de Waalse onverschilligheid voor hun specifieke belangen. In deze unieke nationale driehoeksverhouding van een verdrukte meerderheid en twee verdrukte minderheden lijkt een rationele en verdraagzame uiteenzetting geen gemakkelijke taak." *"Er zijn Belgen die, koel of met emotie, een ontbinding van de nationale staat onder ogen zien. Maar zij denken niet aan een burgeroorlog als mogelijkheid om de regionale onafhankelijkheid af te dwingen"*, zo voegde hij eraan toe.

Misschien komt Lorwin – in navolging van zijn land-, vak- en ambtsgeenoot Shepard Bernard Clough (1901-1990) – alsnog in aanmerking voor een lemma in de digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*? [\[Nico Van Campenhout\]](#)

WT | 2025/2

Inhoud

VOORWOORD

Bruno De Wever, 90 jaar WT: Van Groot-Nederlandse poëzie tot persoonsgebonden aangelegenheden

BIJDRAGEN

Iris Kater Mirsalari & Evi Dijcks,
De poëtische constructie van een Groot-Nederlandse natie rond de vieringen van het eeuwfeest van de Belgische Revolutie in 1930 in de tijdschriften 'Vlaanderen' en 'De Dietsche Gedachte'

Mark Deweerdt, 'Het ei van Columbus'. Over de oorsprong en wording van 'persoonsgebonden aangelegenheden'

NIEUWE UITGAVEN



COLLOQUIUM

Verschaeve en zijn tijdgenoten. Kentering der tijden

In samenwerking met de vzw Kapelaan Verschaeve en de gemeente Alveringem organiseert het ADVN op zaterdag 20 september om 10u in OC De Kwelle in Alveringem een colloquium onder de titel 'Verschaeve en zijn tijdgenoten. Kentering der tijden'.

Na een verwelkoming door **Andreas Cavyn**, voorzitter van de vzw Kapelaan Verschaeve, en inhoudelijke inleiding door em. prof. dr. **Frans-Jos Verdoodt** komen in de referaten vier tijd- / streekgenoten en hun relatie tot Cyriel Verschaeve aan bod:

– *'De Alveringemse paradox: Hendrik Fayat en Cyriel Verschaeve'* door **Nico Van Campenhout**, historisch publicist en vrijwillig medewerker aan het ADVN;

– *'De nieuwe Gezelle en de Vlaamse Dante: over hooggespannen verwachtingen bij Paul van Ostaijen en Cyriel Verschaeve'* door dr. **Matthijs de Ridder**, schrijver en Paul van Ostaijen-biograaf;



– *'Joris van Severen, de politieke zoon van kapelaan Cyriel Verschaeve'* door dr. **Christian de Borchgrave**, eerste adviseur bij de Kamer van volksvertegenwoordigers en vrijwillig wetenschappelijk medewerker aan het Ruusbroecgenootschap (UA);

– *'Jozef Lootens: van brouwer tot promotor van Cyriel Verschaeve'* door prof. dr. **Els Snick**, literair vertaler en docent Duits aan de UGent. Voorzitter van het Joseph Roth Genootschap.

De algemene besluiten worden gebracht door ADVN-onderzoeker **Aragorn Fuhrmann** en tot slot nodigt **Gerard Liefvooghe**, burgemeester van Alveringem, de aanwezigen uit voor de receptie.

Tijdens de middagpauze wordt een broodjeslunch voorzien en de muzikale omlijsting wordt verzorgd door het Bladelijn-ensemble uit Lampernisse.

20 september - 10u tot 18u
OC De Kwelle - Alveringem
Het gedetailleerde programma en
meer informatie over de inschrijving
kan u vinden op
<https://cyrielverschaeve.eu>.

ZEPPELIN POËZIEFESTIVAL

Tijdens Open Monumentendag - 14 september - zet de Juffertuin van het ADVN haar deuren open voor het allereerste Zeppelin Poëziefestival. In het spoor van overbuur Paul van Ostaijen nodigen Wijkvereniging Klein Antwerpen en het Paul van Ostaijengenootschap een keur aan dichters uit die

een (andere) blik werpen op de stad. Naast Anne Provoost, Peter Holvoet-Hansen, Han van der Vegt en andere doorgewinterde (stads)dichters krijgen ook buurtbewoners

en dwaalgasten de kans om het podium te bombarderen met eigen verzen. Met de steun van: Iedereen Leest, Literatuur Vlaanderen, ADVN. [\[Matthijs de Ridder\]](#)



OPEN MONUMENTENDAG 2025

Op zondag 14 september is het weer zo ver en zwaait het ADVN samen met meer dan 800 monumenten in Vlaanderen de deuren open voor de Open Monumentendag. Het is de 37ste editie van dit grote culturele eendags-evenement. Het ADVN organiseert die dag drie gegidste rondleidingen in het gebouw. Bezoekers krijgen dan de kans om een blik te werpen op de binnenkant van dit unieke historische schoolpand dat werd ontworpen in 1879 door stadsarchitect Pieter Dens. Tijdens de rondleiding vertelt de gids de boeiende geschiedenis van deze negentiende-eeuwse stadsschool. Wat ooit begon als de Ecole moyenne de desdemoiselles – een Franstalige en betalende bevorderingsschool voor een selecte groep uit de bonne bourgeoisie van Antwerpen – groeide geleidelijk aan uit tot een Nederlandstalige reguliere stadsschool gekend onder de benaming



de SOM1 of het Stedelijk Onderwijs voor Meisjes nr. 1. De omschakeling van Frans-talig stadsonderwijs naar in eerste instantie tweetalig onderwijs en nadien trapsgewijs naar volledig Nederlandstalig onderwijs duurde hier meer dan 35 jaar. Deze en nog heel wat andere interessante weetjes ontdekt u tijdens de wandeling.

BOEKENVERKOOP

Op zoek naar nieuwe vondsten voor uw boekenkast? Noteer dan eveneens zondag 14 september in uw agenda!

Op Open Monumentendag organiseert het ADVN tussen 10u en 17u in de Turnzaal een boekenverkoop. Naast oudere uitgaven van het ADVN, NISE, Perspectief Uitgaven en Peristyle wordt er ook een omvangrijke selectie van overtallige boeken te koop aangeboden. Dat zijn geschenken boeken die na een zorgvuldige controle dubbel blijken te zijn met exemplaren in onze collectie of helemaal niet tot het verzamelbeleid van het ADVN behoren.

De meeste boeken worden verkocht aan vijf euro per begonnen kilo en de hoeveelheid wordt beperkt tot 20 kilo per persoon.

Alle aankopen worden contant betaald, betaling is mogelijk met bankkaart, QR-code of gepast in cash. De opbrengst gaat integraal naar nieuw verpakkingsmateriaal voor de collectie.

Heeft u nog vragen over deze boekenverkoop? Aarzel dan niet om ons te contacteren op info@advn.be.

PROGRAMMA

Zondag 14 september - van 10u tot 17u

De hele dag door: vrij bezoek aan de binnentuin & gratis parcours voor kinderen (-12 jaar).

Drie gegidste rondleidingen doorheen het gebouw: om **11u**, **13u** en **15u**.

Inschrijven kan langs publiekswerking@advn.be met de vermelding van het aantal personen.



'EEN WOORD VOL VAN PROBLEMATIEK'

*“Groot-Nederlanders zoeken in het verleden naar legitimiteit om hun droom van een unie waar te maken”, schrijft Nele Gaasbeek in dit nummer van de Mededelingen. Grootneerlandisme als een uiting van nostalgie? Dan zouden we onder het begrip ‘unie’ de hereniging moeten verstaan van wat ooit bij elkaar hoorde, de Bourgondische Nederlanden bijvoorbeeld. Peter Debrabandere heeft zo zijn bedenkingen bij de term ‘hereniging’.*¹

Die steunt volgens hem op *“de foute veronderstelling dat er ooit een exclusief Nederlands-Vlaamse eenheid geweest is, die nu hersteld zou kunnen of moeten worden”*. Een neutralere term, stelt hij nog, is ‘eenmaking’, die een ‘hedendaagse motivatie’ inhoudt in plaats van een ‘historische’. De discussie herinnert mutatis mutandis aan die tussen de Duitsers in 1990. Het samengaan van West- en Oost-Duitsland gold als ‘Wiedervereinigung’, de herstelling van een eenheid die in de periode 1945-49 verloren was gegaan. Critici hadden het over een aansluiting van de DDR bij de Bondsrepubliek Duitsland, die verder haar rol bleef spelen op het Europese toneel zonder zichzelf politiek-economisch te moeten aanpassen.

Zou de ‘eenmaking’ van Vlaanderen en Nederland naar analogie met de Duitse kwestie betekenen dat beide een staatkundig huwelijk als gelijkwaardige partners aangaan? De Friese hoogleraar en toenmalige CDA-politicus Andries Postma noemde Vlaanderen in 1997 alvast een ‘attractieve bruid’.² Volgens hem zouden Vlaanderen en Nederland twintig jaar later *“in een nieuwe staatkundige structuur samen gaan werken”*. Of zou ‘eenmaking’ betekenen dat Vlaanderen opgeslorpt wordt door een groter geworden Nederland? De Nederlandse auteur Multatuli had al in de jaren ’70 van de 19de eeuw geopperd *“dat België in tweeën of drieën uiteen zou vallen, al winnen de Vlamingen niet bij het ruilen van Brussel met Den Haag”*. Het opiniestuk van Postma lokte aan beide zijden van de spreek-



woordelijke kloof tussen Essen en Roosendaal heel wat reacties uit. Ze weerspiegelden wat de Nederlandse historicus Pieter Geyl (1877-1966), belijder van de Groot-Nederlandse gedachte, in een voordracht vlak na de Tweede Wereldoorlog had gezegd: *“Wanneer ik zeg Groot-Nederlandse cultuurgemeenschap, dan spreek ik een woord uit dat vol zit van problematiek”*.

Het hedendaagse debat over samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland klinkt niet meer zo romantisch als datgene wat het beeld oproept van de *“Nederlandse stam waarvan Nederlandsprekenden afstammen”* (Gaasbeek). Verstomd zijn ook de ‘Dietsche Stemmen’ zoals het *Tijdschrift voor Nederlandsche Stambelangen* in de jaren ’10 van vorige eeuw nog heette. Een van die stemmen was de Vlaamse dichter René De Clercq (1877-1932). Voor hem vormde een zelfstandig Vlaande-

ren een *“tussenstap naar een politiek Groot-Nederland”*.³

De discussie over ‘unie’, ‘hereniging’ of ‘eenmaking’ zou eindeloos kunnen doorgaan. Het is intussen vooral van belang dat – zoals Debrabandere nog schrijft – *“Nederland en Vlaanderen ontdekken dat ze veel van elkaar kunnen opsteken, dat samenwerking tot betere resultaten leidt, tot grotere commerciële, sportieve of culturele successen, tot een betere positie tegenover de concurrentie buiten het Nederlandse taalgebied”*.

Dirk Rochtus | voorzitter van het ADVN

(1) P. Debrabandere, *Van samenwerking naar eenmaking*, in: K. Luyckx (red.), *Het grote misverstaan. Nadenken over de hereniging van de Nederlanden*, 2023.

(2) A. Postma, *Vlaanderen is Nederlands natuurlijke bondgenoot*, in: *De Standaard*, 14 mei 1997.

(3) K. Hulpiau, *De Clercq, René*, 2025, op: <https://encyclopedievlaamsebeveiging.be>.



ADV N

ARCHIEF VOOR NATIONALE BEWEGINGEN